

В

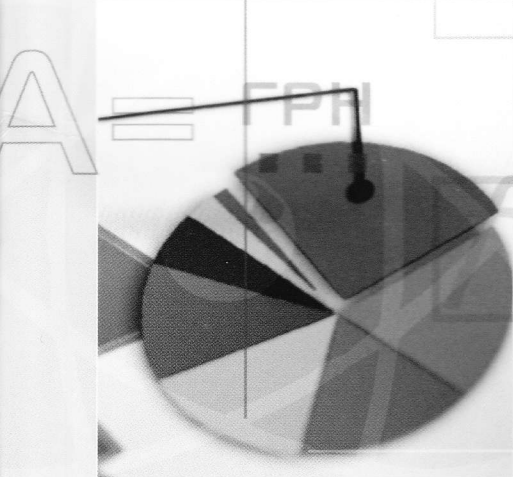
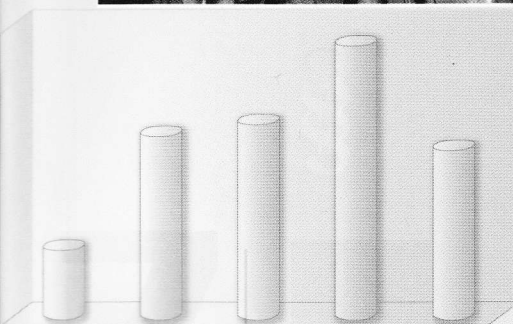
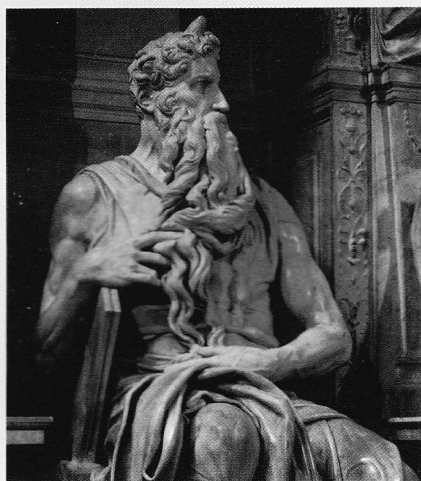
ISSN 2079-4819

ІСНИК

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(51)' 2011

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
імені МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Засновник

ВІСНИК

Видається
з 1999 р.

Донецький національний
університет економіки
і торгівлі
імені Михайла Туган-
Барановського

ДонНУЕТ

науковий журнал
виходить 4 рази на рік
серія

№ 3 (51) 2011

Економічні науки

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань, затвердженого ВАК України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт. Постанова № 1-05/4 від 14.10.2009 р.

Головний редактор *Шубін О.О.*, доктор економічних наук, професор
Заступник головного редактора *Садєков А.А.*, доктор економічних наук, професор
Відповідальний редактор серії *Оліфіров О.В.*, доктор економічних наук, професор
Відповідальний секретар серії *Наумчук О.А.*, кандидат економічних наук, доцент

Члени редколегії серії:

Азарян О.М., д-р екон. наук, проф.
Амоша О.І., академік НАНУ, д-р екон. наук, проф.
Аптекар С.С., д-р екон. наук, проф.
Балабанова Л.В., д-р екон. наук, проф.
Белопольський М.Г., д-р екон. наук, проф.
Буркинський Б.В., академік НАНУ, д-р екон. наук, проф.
Ландик В.І., д-р екон. наук, проф.
Омелянович Л.О., д-р екон. наук, проф.
Поклонський Ф.Є., д-р екон. наук, проф.
Фролова Л.В., д-р екон. наук, проф.
Харичков С.К., д-р екон. наук, проф.
Чернега О.Б., д-р екон. наук, проф.
Чумаченко М.Г., академік НАНУ, д-р екон. наук, проф.
Сухарева Л.О., канд. екон. наук, проф.
Чаукіс Ю.Д., канд. екон. наук, проф.

Старший редактор Несвіт А.М.

Редактори Михайлик Л.М.

Плахтій Л.Я.

Комп'ютерна верстка Покидько І.В.

Технічний редактор Шелудько О.І.

Коректор Федорова Д.А.

Реєстраційне свідоцтво
КВ № 13182-2066ПР від
25.07.2007 р. видано
Міністерством
юстиції України

Усі права захищені.
Передрук і переклади
дозволяються лише зі згоди
автора та редакції

Рекомендовано до друку
Вченою радою
Донецького національного
університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-
Барановського, протокол № 3
від 30 червня 2011 р.

Мова видання:
українська, російська,
англійська

Комп'ютерний оригінал-макет виготовлено в редакційно-видавничому відділі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
Висвітлюються теоретико-методологічні аспекти розвитку сфери торгівлі та послуг в економіці України. Розглядаються питання вдосконалення менеджменту, маркетингу, обліку, аналізу та контролю на підприємствах та у фінансово-кредитних установах в умовах упровадження новітніх інформаційних технологій.

Переплатний індекс 96342 в «Каталозі видань України»

Адреса редакції журналу:

83050, м. Донецьк, вул. Щорса, 31.

© ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського, 2011

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вишинська Т.Л.

Відплив капіталу як фактор іллегалізації у сфері
зовнішньої торгівлі..... 6

Горожанкіна М.Є., Махноносова Н.В.

Інноваційна культура суспільства та корпорацій
в умовах трансформаційної економіки 12

Зоїдзе Д.Р.

Сутність і необхідність соціальної політики в ринковій економіці 18

Іваненко І.А., Шубіна О.О.

«Інституціональні пастки» в країнах з перехідною економікою..... 24

Кутаренко Н.Я.

Державна підтримка у сфері органічного аграрного виробництва 30

Лучкова Ю.В.

Економічні умови та правові основи функціонування
олійно-жирового комплексу України в умовах СОТ..... 36

Овсієнко О.В.

Соціальна відповідальність держави на ринку земель
сільськогосподарського призначення..... 45

Орлова В.О.

Сутність і функції малого бізнесу в сучасній економіці 52

Остапенко В.М.

Інституційні передумови розвитку публічно-приватного партнерства..... 57

Радченко Ю.С.

Особливості формування кооперативного законодавства різних
країн світу..... 64

Руда О.В.

Аналіз механізму захисту вітчизняного товаровиробника в Україні..... 69

Сиченко В.В., Сиченко О.О.

Державна підтримка та регулювання експорту зерна з України..... 74

Шкурупій О.В., Франко Л.С.

Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія..... 79

УДК 330.101

Шкурупій О.В., Франко Л.С.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Статтю присвячено системному аналізу сутності інтелектуального капіталу та дослідженню підходів щодо визначення сутності зазначеної економічної категорії.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, інтелектуальні ресурси, нематеріальні активи, знання, людський капітал, структурний капітал.*

Започаткування економіки знань у розвинених країнах Заходу у 90-ті роки ХХ ст. привернуло увагу дослідників до категорії інтелектуального капіталу. Породжені процесами становлення нових індустріальних відносин у суспільстві, категорія «інтелектуальний капітал» у сучасних наукових дослідженнях стала одним із системоутворюючих елементів категоріального апарату відповідного спрямування. Загально-визнано, що інтелектуальна, науковоозброєна праця, яка базується на знаннях, творчі здібності працівників, їх професійна кваліфікація, використання прав на об'єкти інноваційної власності (торговельні знаки, патенти тощо), а також нових підходів до управління та інформаційних технологій стають першоосновою та рушійною силою виробництва, стратегічними факторами економічного розвитку національних економік у нових економічних умовах. За цих умов визначення сутності та структури інтелектуального капіталу набуває особливої актуальності як з теоретико-аналітичного, так і з емпірико-аналітичного поглядів.

До наукових досліджень, які присвячені широкому загалу проблем з вивчення інтелектуального капіталу, відносяться насамперед праці таких науковців, як Е. Брукінг, В. Гойло, А. Добринін, Л. Едвінсон, Б. Леонтьєв, М. Мелоун, Т. Стюарт та ін.

У період формування в країнах – економічних лідерах основ суспільства, заснованого на знаннях, дослідження інтелектуального капіталу відбувались надзвичайно інтенсивно та були плідними. Проте ця проблематика не є вичерпаною, а, навпаки, внаслідок надзвичайної актуальності, потребує більш глибоких і різнобічних досліджень. Засновуючись на здобутках сучасної економічної науки, на нашу думку, потребують критичного аналізу накопичені теоретичні знання щодо сутності інтелектуального капіталу та їх синтез із знаннями, що здобуті економічною практикою. Подальшого поглиблення потребує також теоретико-методологічний аспект наукових досліджень, зокрема категоріальний аналіз. З'ясування сутності категорії «інтелектуальний капітал» дозволяє уточнити її економічний зміст з урахуванням сучасних умов господарської практики та виокремити спільні ознаки, за якими можна було б систематизувати погляди провідних науковців з цієї проблематики.

Отже, у наш час є необхідність продовження наукових досліджень зазначеної проблематики.

Метою публікації є системний категоріальний аналіз сутності інтелектуального капіталу на основі узагальнення теоретико-методологічних підходів.

Категорія «інтелектуальний капітал» в економічній літературі трактується по-різному. До розкриття цієї категорії науковці йшли, починаючи з характеристики часткових ознак, що поступово привело до більш широких узагальнень, які дедалі повніше розкривають сутність інтелектуального капіталу.

Незважаючи на те, що поняття «інтелектуальний капітал» активно використовується у наукових дискусіях, до цього часу в літературі немає єдиного визначення цієї категорії та недостатньо досліджені її функції. Кожна школа економістів по-своєму

© Шкурупій О.В., Франко Л.С., 2011

трактує це соціально-економічне явище. Проте спеціалісти єдині в оцінці самого факту його існування та ролі, що зростає, у сучасній економіці [5, с. 6].

Питання існування інтелектуального капіталу вперше було поставлено П. Друкером у роботі «Концепція корпорації» (1946), присвяченій загальним питанням менеджменту. Надалі цю проблему піднімав Дж. Гелбрейт у роботі «Нове індустріальне суспільство» (1969) в контексті зростання ролі наукоємних виробництв у сучасній йому економіці. Він визначив інтелектуальний капітал як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність. Так, для опису знань уперше було використано поняття капіталу, тобто цінності, що допомагає створювати інші цінності. З часом тлумачення цього поняття трансформувалося, взявши початок з теорії менеджменту та людського капіталу. Нині найбільш широко використовується визначення інтелектуального капіталу як тих нематеріальних активів компанії, які, не відбиваючись в її фінансовій звітності, можуть бути кодифіковані, оцінені та використані компанією [13, с. 107].

Вивчення економічної літератури, в якій розглядаються проблеми, пов'язані з сутністю, структурою та розвитком інтелектуального капіталу на індивідуальному, корпоративному та суспільному рівнях, дали змогу виокремити такі підходи до аналізу сутності інтелектуального капіталу:

а) структурний – визначення інтелектуального капіталу через розкриття його структури;

б) функціонально-структурний – визначення інтелектуального капіталу через аналіз його призначення, тієї специфічної ролі, яку він відіграє у процесі суспільного відтворення;

в) термінологічний – визначення інтелектуального капіталу через усталене розуміння сутності категорії капіталу як певного вкладення (цінності, ресурсу), що уможливорює отримання доходу [1, с. 58].

Саме таким підходом ми будемо користуватись, систематизуючи наукові уявлення про інтелектуальний капітал, проте разом з цим варто зазначити, що визначення поняття «інтелектуальний капітал» має в сучасній практиці теоретичного аналізу досить великий діапазон. Ураховуючи цей факт, на початковій стадії категоріального аналізу, на нашу думку, є доцільною систематизація поглядів науковців-економістів на категорію «інтелектуальний капітал» за певними (більш специфікованими до конкретних потреб здійснюваного ними аналізу) груповими ознаками (таблиця).

Таблиця 1 – Погляди науковців-економістів на категорію «інтелектуальний капітал»

Сутність інтелектуального капіталу	Автор	Визначення інтелектуального капіталу
1	2	3
Як єдність людського і структурного капіталів	Л. Едвінссон, Л. Мелоун	Особливе поєднання людського капіталу (реальні та потенційні інтелектуальні здібності, а також відповідні практичні навички працівників компанії) та структурного капіталу (його складові задають такі специфічні фактори, як: зв'язки зі споживачами, бізнес-процеси, бази даних, бренди та ІТ-системи) [14, с. 9, 13].
	Б. Леонтьєв	Сукупність законних прав суб'єкта на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей, навичок, нагромаджених ним баз знань і корисних відносин з іншими суб'єктами [10, с. 101].

Продовження таблиці 1

1	2	3
Як єдність людського і структурного капіталів	Л. Городянська	Сутність інтелектуального капіталу виявляється в сукупності дії його складових, до яких відносяться інтелектуальна власність, людський капітал, інтелектуальний капітал та інтелектуальний споживчий капітал [3, с. 128].
Як нематеріальні активи	Е. Брукінг	Інтелектуальний капітал – це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати. Складові частини інтелектуального капіталу визначаються автором таким чином: ринкові активи, інтелектуальна власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи [2, с. 30-31].
	О. Малишко	Інтелектуальний капітал охоплює всі невідчутні та нефізичні активи і ресурси організації, які зазвичай не мають оцінки в її балансовому звіті (крім об'єктів інтелектуальної власності), тобто її процесів, інноваційної здатності, неявного знання її членів, а також мережі контактів останніх» [11, с. 164].
	С. Легенчук	Інтелектуальний капітал – є частиною невідчутних активів і пов'язаний з нематеріальними активами щодо об'єктів прав інтелектуальної власності [5, с. 13].
	Л. Джойя	Це той же гудвіл, але досліджується менеджерами, а не бухгалтерами. Маючи внутрішню структуру, інтелектуальний капітал конкретизує поняття гудвіла та пояснює причини його виникнення [5, с. 13].
	К.-Е. Свейбі	Склад нематеріальних активів, який відповідає розгорнутій структурі інтелектуального капіталу, включає три компоненти: індивідуальну компетентність, внутрішню структуру фірми та зовнішню [8, с. 89].
Як сукупність людського та машинного інтелектів	О. Кендюхов	Це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людськими і машинними інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученнями із сторони як засоби створення нової вартості [8, с. 31].
Як знання	В. Іноземцев	Своєрідний «колективний мозок», який акумулює наукові та звичайні знання працівників, набутий досвід, інтелектуальну власність, спілкування й організаційну структуру, імідж фірми, її інформаційні мережі [6, с. 322].
	Т. Стюарт	Це сума знань всіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [12, с. 11].
	Д. Даффі	Це сукупні знання, які має організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків [4, с. 35].
	Х. Макдональд	Це знання, які є в організації та можуть використовуватися для одержання різних переваг перед конкурентами [9, с. 57].
	П. Саліван	Це знання, яке може бути перетворене на прибуток [5, с. 13].

Продовження таблиці 1

1	2	3
Як знання	В. Базилевич	Це накопичена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва й обміну з метою отримання доходу [1, с. 62].
Як інтелектуальний матеріал	Д. Клейн, Л. Прусак	Формалізований і зафіксований інтелектуальний матеріал, що використовується для виробництва більш цінного майна [9, с. 55].

Структурний аналіз сутності інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання, проведений нами, на основі наявних наукових розробок (зокрема, на наукових працях Б. Леонтьєва [10, с. 100], А. Гапоненко, Т. Орловой [7, с. 6] та інших науковців) показує, що він (інтелектуальний капітал, включений у систему виробничого використання) має активну й пасивну складові. Перша з них – активна, за новітніми термінологічними підходами до визначення, еквівалентна поняттю «людський капітал»; до другої, пасивної складової інтелектуального капіталу, відноситься інтелектуальний продукт (об'єкт інтелектуальної власності). За конкретизованим змістом зазначених складових активну частину інтелектуального капіталу підприємства утворюють знання, досвід, освіта, кваліфікація, навички персоналу тощо; пасивну – права на технології, винаходи, промислові зразки, товарні знаки, ноу-хау, тобто те, що зазвичай входить у коло об'єктів інтелектуальної власності.

Зазначені теоретико-методологічні підходи пояснюють сутність інтелектуального капіталу організації, ґрунтуючись на його внутрішньому складі. Переходячи від структурного аналізу сутності інтелектуального капіталу до функціонально-структурного, необхідно зазначити, що розуміння інтелектуального капіталу змінюються в часі під впливом особливостей розбудови суспільства, відмінностей ринкових відносин, розвитку системи інститутів, специфіки законодавства тощо, тому єдине визначення категорії «інтелектуальний капітал» (таке, що відображає всі змістовні характеристики предмета наукового дослідження) дати досить складно. Разом з цим у контексті функціонально-структурного аналізу, на нашу думку, є потреба виокремити насамперед два аспекти категоріальної аналітики. Вони стосуються розуміння інтелектуального капіталу як нематеріальних активів і як знань. Така сегментація в рамках категоріального аналізу пов'язана з поширенням відповідного сприйняття сутності інтелектуального капіталу на практиці. Інтереси бізнесу пов'язані, у першу чергу, з наявністю та можливістю використання нематеріальних активів, тобто об'єктивованих знань, завдяки яким формуються конкурентні переваги, виникають умови розширення частки ринку, врешті, створюється можливість отримання більшого прибутку.

У сучасних дослідженнях інтелектуального капіталу ([10, с. 100; 7, с. 6]) наголошується на важливості аналізу динамічних і статичних характеристик цієї категорії. Аспект динаміки пов'язується з людським ресурсом організації та інноваційною діяльністю; аспект статички – з нагромадженням інтелектуальних активів у вигляді патентів, ліцензій, комп'ютерних програм, авторських прав тощо.

Серед науковців, які додержуються трактування інтелектуального капіталу як нематеріальних активів, необхідно насамперед назвати Е. Брукінг, Л. Джойя, С. Легенчук, О. Малишко, К.-Е. Свейбі. Поняття «нематеріальні активи», або інакше «невідчутні активи», застосовується у світовій практиці для позначення групи специфічних господарських засобів, які, як правило, є результатом інтелектуальної діяльності.

Продуктами інтелектуальної діяльності людини, що отримують суб'єкти господарювання, стають патенти, авторські права, торгові марки, всі види ноу-хау (розроблені на підприємстві бізнес-процеси й методологія тощо), виробничі таємниці, а також репутація фірми, сталість клієнтури, господарські зв'язки з покупцями й постачальниками, що зафіксовані договорами, бази даних і масиви інформації, звіти, характер та особливості роботи персоналу, програмне забезпечення тощо. Не маючи відчутної фізичної форми й речової цінності, нематеріальні активи, між тим, здатні надавати суб'єкту господарювання переваги на ринку та приносити значні доходи за рахунок привілеїв, які має власник. Це права користування природними ресурсами, земельними ділянками, захист діяльності компаній, який забезпечує страхування, монопольні права, включаючи, ліцензії, патенти, ноу-хау та ін.

Іншим (не менш важливим) у зазначеному контексті сегментації категоріального аналізу є підхід до визначення інтелектуального капіталу як знань. Такої наукової позиції дотримуються В. Базилевич, Д. Даффі, В. Іноземцев, Х. Макдональд, П. Саліван, Т. Стюарт та ін.

Ідентифікація інтелектуального капіталу як знань націлена передусім на з'ясування джерела створення інтелектуального продукту, який у подальшому, залучаючись до технологічних або комерційних процесів, стає відповідно виробничим або маркетинговим інтелектуальним активом підприємства. У більшості запропонованих визначень інтелектуальний капітал означає сукупність знань усіх працівників, що забезпечують конкурентоспроможність компанії та отримання прибутку.

Висновки. У світовій економіці XXI ст. інтелектуальний капітал набуває особливої ваги, оскільки в господарській практиці він стає визначальним фактором виробництва, який детермінує в цілому економічний розвиток на макрорівні; саме інтелектуальний капітал визначає конкурентоспроможність економічних систем, є ключовим ресурсом їх розвитку.

Інтелектуальний капітал важко піддається визначенню та не трактується однозначно. Внаслідок цього в науковій літературі існують різні уявлення щодо його сутності. Найбільш придатним для послідовного категоріального аналізу є структурний, функціонально-структурний, термінологічний підходи.

З погляду застосування термінологічного інструментарію до опису сучасних господарських процесів, що відбуваються на практиці, найбільш затребуваними є трактування економічної категорії «інтелектуальний капітал» як знань і як нематеріальних активів. Насамперед це пов'язане з необхідністю системного аналізу інтелектуального капіталу, що здійснюється в динаміці та статично. Аспект динаміки відображає дійсне джерело інновацій у виробничій та комерційній діяльності підприємств. Таким джерелом є людина – носій інтелекту та продуцент новітніх знань, результат діяльності якої виступає на поверхні господарських відносин як людський капітал організації. Аспект статички висвітлює нагромадження продуктів інтелектуальної діяльності працівників (свого підприємства або іншого – залежно від того, створювався такий продукт усередині цієї господарської структури чи залучався зовні в рамках відносин повного або часткового привласнення). Створені (придбані або орендовані) продукти інтелектуальної діяльності стають інтелектуальними активами підприємства у вигляді патентів, ліцензій, комп'ютерних програм, авторських прав тощо.

Список літератури

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
2. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг; перевод с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.

3. Городянська Л.В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємств інтелектуальними ресурсами / Л.В. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 127-132.
4. Даффи Д. Человеческий капитал / Д. Даффи. – СПб.: Питер, 2000. – 212 с.
5. Жарінова А.Г. Теоретико-економічні підходи до визначення феномену інтелектуального капіталу / А.Г. Жарінова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 5-16.
6. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества / В.Л. Иноземцев. – М.: Academia, 1998. – 640 с.
7. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации / Под ред. А.Л. Гапоненко, Т.М. Орловой. – М.: Социальные отношения, 2003. – 184 с.
8. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 28-33.
9. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 54-62.
10. Леонтьев Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Леонтьев. – М.: Акционер, 2002. – 200 с.
11. Малишко О. В. Про європейський формат системи показників вимірювання цінності інтелектуального капіталу регіонального наукового центру / О.В. Малишко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 162-173.
12. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт; перевод с англ. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
13. Шульга Ж.О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія [Електронний ресурс] // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2. – С. 106-111. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_2/19.pdf>.
14. Эдвинссон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Л. Эдвинссон. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 248 с.

